

צַל וּמִי בָּאָר

מילים: יורם טהרלב | לחן: לוי שער

בַּמְדָּרוֹן מֵעַל הַנְּאֲדִי
עַץ הַשְּׂקֵדִיָּה פּוֹרַח
בְּאֲוִיר נִיחוּחַ הַדְּסִים
זֶה הַזְּמַן לִפְנֵי הַקִּיץ
שְׁעָרָיו הֵלֵב פּוֹתַח
וְתַמִּיד בְּרוּכִים הַנִּכְנָסִים

בְּיָמִים אֲשֶׁר כְּאֵלֶּה
מְחַפִּים עַד בֹּא הַלַּיִל
מְחַפִּים לְצַעֲדִים קְרָבִים
לֹא סוּגְרִים אֶת הַבְּרִיחַ
לֹא עוֹצְמִים אֶת הָעֵינַיִם
בְּיָמִים כְּאֵלֶּה מְקַשְׁבִּים

מִי שְׂרָעֵב יִמְצָא אֶצְלָנוּ פֶת שֶׁל לֶחֶם
מִי שְׁעֵיף יִמְצָא פֹה צַל וּמִי בָּאָר
מִי שְׂסַפְתּוֹ נוֹפֶלֶת
חֶרֶשׁ יִכְנַס בְּדֹלֶת
חֶרֶשׁ יִכְנַס וְעַד עוֹלָם יוּכַל לֵהֲשֹׂאָר

מְדָרוֹן שיפוע, מורד, שטח נטוי
ומשופע
וְאֲדִי נחל או גיא
נִיחוּחַ ריח טוב, ריח בושם
בְּרִיחַ מוט או קנה בתוך טבעת
קבועה בדלת
פֶת פרוסה, חתיכת לחם קטנה
בָּאָר בור שעומקו מגיע עד שכבת
מים במעמקי האדמה
שְׂקֵדִיָּה עץ השקד. עץ פרי נשיר
ממשפחת הוורדניים. עץ השקד
נחשב למבשר האביב בשל
פריחתו המוקדמת.

מִי שְׂרָעֵב יִמְצָא אֶצְלָנוּ פֶת שֶׁל לֶחֶם
מִי שְׁעֵיף יִמְצָא פֹה צַל וּמִי בָּאָר
מִי שְׂסַפְתּוֹ נוֹפֶלֶת
חֶרֶשׁ יִכְנַס בְּדֹלֶת
וְתַמִּיד יוּכַל לֵהֲשֹׂאָר

זֶה הַבַּיִת שֶׁבְּנִינוּ
זֶה הָאָרוֹן שֶׁנִּטְעָנוּ
זֶה הַשְּׁבִיל וְזוֹהֵי הַבָּאָר
מִי שְׂבָא לְפֹה - אַחִינוּ
מִי שְׂבָא - יִסֵּב אֶתְנוּ
וְהַשְּׁעָר שׁוּב לֹא יִסָּגֵר

מִי שְׂרָעֵב יִמְצָא...

זֶה הַבַּיִת שֶׁבְּנִינוּ
זֶה הָאָרוֹן שֶׁנִּטְעָנוּ
וְתַמִּיד יוּכַל לֵהֲשֹׂאָר

Am Dm Am Dm

ח - נ - ר - פו - יה - ד - ש - ק - ה - עץ די - נא - ה - על - מ - רון - מד - ב
 נו - טע - נ - ש - כן - א - ה - זה נו - נ - ני - ב - ש - ית - ב - ה - זה

5 Am Dm⁶ B⁷(b5) E⁷

סי - סים - ד - ה - חו - ני - גיר - א - ב
 אר - ב - ה - הי - זו - נ - שביל - ה - זה

9 Am Dm Dm F

ח - ת - פו - לב - ה - כיו - ע - ש יץ - ש - ה - גי - לפ - זמן - ה - זה
 נו - ת - א - סב - נ - בא - ש - מי נו - ח - א - פה - ל - בא - ש - מי

13 Dm Am E⁷ Am B^ø E⁷

סי - סים - נ - נ - ה - כים - ברו - מיד - ת - נ
 בים - שי - מק - לה - א - ב - מים - נ - ב

17 Dm⁷ Dm⁷ G⁷ C

ח - ס - ל - ש - ל - פת - נו - ל - א - צ - צא - ימ - עב - כ - ש - מי

21 Dm Dm⁷ G⁷ E^ø A⁷

אר - ב - מי - ו - צל - פה - צא - ימ - ג - ע - ש - מי

25 Dm Dm Am E^ø A⁷ Dm

ל - ת - ד - ב - נ - ס - ב - ? - ר - ש - ה - ל - ת - ב - נ - תו - ב - ש - מי

29 Am G⁷ C F B⁷ E⁷

1. אר - ש - ה - ל - כל - יו - ל - ס - עו - עד - נ - נ - ס - ב - ? - ר - ש - ה

33 Am/E D^{#dim} E⁷ Am

2. אר - ש - ה - ל - כל - יו - מיד - ת - נ

על יורם טהרלב ראו "עוד לא תמו כל פלאיך".

לוי שער

מלחין, מעבד ומורה. נולד באודסה שברוסיה בשנת 1933. בשנת 1972 עלה לישראל והוא בן 39. גר בעפולה, לימד מוזיקה ונגינה בבתי הספר, הקים תזמורות כלי נשיפה ותזמורת חליליות ופרסם חוברות נגינה בשיטת תיווי חדשה ומיוחדת. כתב את ספרו "המנורה", המתאר, לעתים בכאב, את קורותיו בארץ. עוד משיריו הידועים הוא "שי", למילותיה של המשוררת רחל.

הסיפור שמאחורי השיר

9 באוקטובר, 1945. שעת צהריים בקיבוץ יגור. צלצול פעמון מזעיק את החברים. הימים ימי מאבק על העלייה. ספינות מעפילים עושות דרכן לארץ ונתפסות, המעפילים נכלאים במחנה המעצר בעתלית ומחכים שישלחו אותם לקפריסין. בלילה שלפני ההפלגה לקפריסין פורץ כוח של הפלמ"ח למחנה המעצר, משחרר את העולים ומנסה לפזרם ביישובי האזור, כדי שישתתרו. הבריטים עורכים חיפושים, והמעפילים מגיעים רק עד יגור. לקול הפעמון מוזעקים החברים, כל חברי המשק ממהרים לעבר הכרמל, ואנחנו הילדים בעקבותיהם. והנה אנו רואים כי במדרון שמעל הוואדי יורדים אנשים תשושים, כשהם נתמכים זה בזה. אלה מעפילי כלא עתלית, שאנשי הפלמ"ח הבריוח אל החופש. המעפילים טיפסו בשעות החשכה, ברגל, מעתלית לראש הכרמל אל קיבוץ בית אורן, אך בבוקר נתגלו על ידי הצבא הבריטי, ונאלצו להמשיך ללכת בחום אל צדו השני של ההר, אל קיבוץ יגור. הם הגיעו אחרי מסע קשה, עייפים, רעבים ומוותשים. מחסן הבגדים נפתח ולבאים ניתנו בגדי עבודה כחולים. מחדר האוכל הגיע לחם טרי, והעולים נשלחו אל חדרי החברים לקראת חיפוש אפשרי של הבריטים. אז גם ניתנה ההוראה: על כל שאלה שתישאל יש רק תשובה אחת: 'אני יהודי מארץ ישראל'. במשך שנים היה שב ועולה לנגד עיניי המראה הקשה של אנשים היורדים במדרון, בחפשם מקלט. מראה זה ליווה אותי כשכתבתי את השיר, מספר כעבור שנים המשורר יורם טהרלב, על 'הבית שבנינו' הפתוח לכל מי שסוכתו נופלת.

הורתו של השיר בשנת 1945, ולידתו בשנת 1983. השיר התחיל כשירורם טהרלב היה ילד בן שבע, בקיבוץ יגור, וצפה במאורעות. ההמשך התרחש 40 שנה לאחר מכן, כשהגיע אליו הלחן. רביעייה שהורכבה מצמד הפרברים וצמד הדודאים אספה חומר לתקליט. בני אמדורסקי פנה אל המלחין לוי שער, וביקש ממנו שיר. לוי שער כתב את הלחן, והתווים נשלחו ליורם טהרלב, ובתוך שבועיים הוא כתב את מילותיו הנפלאות של השיר.

על התקופה - עלייה והעפלה

בשיר "צל ומי באר" שנכתב בשנות ה-80 על ידי יורם טהרלב ולוי שער, לא נזכר אפילו אירוע העפלה אחד, אולם נסיבות כתיבתו קשורות באירוע הקשור להעפלה, כפי שמספר כותב השיר יורם טהרלב. העלייה הבלתי חוקית לארץ ישראל החלה בסוף המאה ה-19, אך בשנת 1939, עם פרסום "הספר הלבן" של מקדונלד על ידי הבריטים, הוגבלה עליית היהודים לארץ. זאת, כדי למתן את כעסם של

הערבים, וכדי לרסן את פעילות היישוב היהודי נגד הבריטים. המושג "עלייה בלתי-חוקית" מבטא את הגישה הבריטית לעלייה לארץ. בשנות ה-30, עם השתלטות המשטרים הפשיסטיים באירופה, במיוחד עם עליית המשטר הנאצי בגרמניה, גדל מספר היהודים שניסו לעלות לארץ בניגוד לחוקים הבריטיים. בשנת 1938 הוקם על ידי מוסדות הנהגת היישוב וההגנה "המוסד לעלייה ב'", שהמשיך לנסות ולהעלות יהודים לארץ. עם פרוץ מלחמת העולם, בשנת 1939, הצטופפו אלפי יהודים בנמלי אירופה, ושיירות של אוניות "מעפילים" (=הכינוי שניתן לעולים בלתי-חוקיים) החלו מגיעות לחופי ארץ ישראל. הבריטים תפסו חלק גדול מהאוניות והעבירו את נוסעיהן למחנות מעצר בעתלית ובצריפין. בתקופה זו החלה עלייה יבשתית מארצות האסלאם. עלייה זו החלה לאחר פראות שנעשו בכגדד, בבנגאזי, בטהרן ובטריפולי. בתום מלחמת העולם השנייה התחדש ביתר שאת המאבק על זכות העלייה. ההעפלה הייתה לנתיב העלייה העיקרי של ניצולי השואה. ההעפלה הוכיחה את נחישות היישוב להביא יהודים לארץ בכל מחיר. היישוב היהודי ראה בהעפלה ביטוי שיא של המאבק נגד הבריטים. את הזדהותם ביטאו תושבי הארץ בהפגנות, בהסתרת מעפילים ובנהירה אל החופים כדי לקדם את פני העולים ולהתערב ביניהם.

על המקורות

ספר בראשית, פרק י"ח, פסוקים א'-ה':

וַיֵּרָא אֵלָיו ה' בְּאֵלֵי מִמְרָא וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח הָאֵהָל כַּחַם הַיּוֹם: וַיֵּשָׂא עֵינָיו וַיֵּרָא וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אַנְשִׁים נֹצְבִים עָלָיו וַיֵּרָא וַיֵּרֶץ לִקְרָאתָם מִפֶּתַח הָאֵהָל וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה: וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי אִם נָא מְצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֵל נָא תַעֲבֹר מֵעַל עַבְדְּךָ: יִקַּח נָא מֵעֵט מַיִם וְרָחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁעֲנוּ תַּחַת הָעֵץ: וְאָקְחָה פֶתַח לֶחֶם וְסַעַדוּ לְבַבְכֶם אַחַר תַּעֲבְרוּ: כִּי עַל כֵּן עֲבַרְתֶּם עַל עַבְדְּכֶם וַיֹּאמְרוּ כֵּן תַעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ:

"גדולה הכנסת אורחים יותר מקבלת פני השכינה"

מנהג הכנסת אורחים מתואר בסיפורי האבות כחובתו של האדם. אברהם אבינו מלמד מהו סודה של נתינה וקבלה. הכנסת אורחים והטבה לבריות היו אצל אברהם חלק בלתי נפרד מהווייתו וממציאותו. הם אלה שנתנו לו חיים, ומילאו את כל שאיפותיו בעבודת ה'. אברהם בחר כדרך חיים את מנהג הכנסת האורחים, ועם ישראל לדורותיו למד וירש מאברהם ושרה את מצוות היסוד של הבית היהודי - הכנסת אורחים וגמילות חסדים, ועל כך אמרו חז"ל: "גדולה הכנסת אורחים מקבלת פני השכינה".

◆ אצל אברהם נאמר: "וירוך לקראתם" וכן "וימהר אברהם". יורם טהרלב מספר כי למשמע צליל הפעמון מוזעקים החברים וממהרים לקראת האנשים היורדים מן ההר.

◆ "מהרי שלוש סאים" - אברהם אינו מכין את הסעודה לבדו. שותפים לו שרה והנער. מהפסוקים עולה זריזות, מהירות ושיתוף פעולה. יורם טהרלב מדגיש את הפעולות הזריזות של בני הקיבוץ במתן בגדי העבודה, במתן לחם טרי ובשליחת העולים לחדרי החברים. כל אחד מהעולים הפך בבת אחת "יהודי מארץ ישראל". כל זאת, תוך שיתוף פעולה של חברי הקיבוץ, שבאמצעות מצוות היסוד של הכנסת האורחים וגמילות החסדים שקיימו - ניצלו חייהם של אנשים רבים.

”צל ומי באר“

”מי שרעב ימצא אצלנו פת של לחם“

”מי שעיף ימצא פה צל ומי באר“

בראשית י”ח, פסוקים ד’-ה’:

”יוקח נא מעט מים ורחצו רגליכם והישענו תחת העץ“

”ואקחה פת לחם וסעדו לבכם“

בהשוואה זו, באמצעות המוטיבים הזהים, ניתן לראות את חשיבותן של מצוות הכנסת האורחים וגמילות חסדים. כך ניצלו חיים מאז ועד היום.

מאפייני האמן

תיאור נופיה הייחודים והאופייניים של ארץ ישראל מופיע בשיר באמצעות הביטויים הבאים: המדרון, הוואדי, עץ השקדייה פורח, ניחוח ההדסים, הבית שבנינו, האורן שנטענו, צל ומי באר. טקסט זה, המהול בזיכרונות מן העבר, חבר יחד ללחן מלודי בסולם מינורי, במנעד של לא יותר מדצימה, במהירות בינונית ומתונה ובהרמוניה נפלאה שהלחין ועיבד המלחין לוי שער.

השיר בעל מבנה סטרופי (בית + פזמון). הבתים בעלי מבנה סדיר של שש שורות קצרות בעלות אורך דומה. הפזמון בן חמש שורות, המתאפיינות באורכים שונים. ממד נוסף של צורת הטקסט בשיר הוא החרیזה, שאינה קבועה וסכמטית בבתים של השיר:

בית א': שורות 1-4, 2-5, 3-6

בית ג': שורות 1-2, 3-6, 4-5

פזמון: שורות 2-5, 3-4

הבית של השיר כתוב בסולם מינורי - לה מינור, והפזמון נע בין השדות ההרמוניים של המז'ור והמינור: דו מז'ור עובר לרה מינור, חוזר שוב לדו, ומסיים בלה מינור מלודי.

♦ האינטונציה הריתמית של תבנית המקצב: ”ב - מד - רון - מעל - ה - וא - די“, ”עץ - ה - שק - די - יה - פו - ר - ח“ חוזרת על עצמה באופן מדויק בשורות 1-2, 3-4, 5-6 ובשורות 3-6 עם וריאנטים קלים.

♦ הפזמון מורכב משתי שורות ראשונות כמעט רציטיבייות (דיבוריות). שורות 3-4 ומחצית משורה 5, מתאפיינות במהלכים סיקוונציאליים עוקבים בסקונדות בעלייה ובסקונדות בירידה, והתבניות הריתמיות זהות לחלוטין.

♦ ”עד עולם יוכל להישאר“ (שורה 5) מתאפיינת בצלילים ארוכים ובמהלך סולמי חצי כרומטי (חצאי טונים).

פסיאוויות אקראיות אימוץ השיר

- ◆ על פי הסיפור שקראתם, מתי התרחש האירוע המתואר בשיר?
- ◆ ציינו את שמות המקומות המצוינים בשיר של יורם טהרלב.
- ◆ טיול עם שיר - מעתלית עד יגור - מסלול משותף של התלמידים בעקבות המעפילים, דרך המקומות והאתרים המצוינים בסיפור שמאחורי השיר.
- ◆ סמנו את המילים המתארות את נופיה הייחודיים של ארץ ישראל, וציירו אותן.